

GUNNAR DAHMÉN:

Tusen och ett sätt att fira högmässa

Vid årets kyrkomöte kommer man att diskutera det nya förslag till kyrkohandbok, som framlagts av en utredning under ordförandeskap av biskop Askmark. Förslaget utmärks av sin myckenhet av varianter och alternativ. Hovpredikanten Gunnar Dahmén har i sin artikel särskilt fäst sig vid detta drag i den nya handboken, och han riktar en i uttrycken hovsam men i sak stark kritik mot det myckna varierandet, som kan utmynna i en enda röra. Den svenska högmässan är vårt största kulturarv, har Knut Hagberg sagt. Man bör vara försiktig med den, i varje fall mycket mera försiktig än vad utredningen varit.

Vid Kyrkornas Världsråds generalförsamling i Uppsala 1968 hade man satt upp ett tält för "experimentgudstjänster". De svenska stiftens har följt exemplet och låtit vissa församlingar under en viss tid göra vissa försök. Från Uppsala minns jag en skotsk lord, som framförde så excentriska övningar, att han måste med milt våld förmås slutföra dem utomhus. Hos oss har det gått lugnare till. Ibland kan det ha varit så enkelt som att prästen i stället för att göra sig hörd från predikstolen gått fram och tillbaka nere på golvet och pratat med församlingen. Inte för att det var bättre men det var "annorlunda", vilket ofta ansetts vara lovvärt och liktydigt med avstånd från slentrian och gammal vana.

Att pröva nya former för gudstjänst ligger i tiden. Om inte annat så kommer en ny bibelöversättning att framtvunga en ändring av ritualen. Mycket har hänt på kyrkomusikens område. En länge efterlyst lekmanamedverkan måste också ledas in i gudstjänsten. Kyrkor i andra länder står i en liknande situation. En av volymerna i den nedan nämnda utredningen redovisar liturgiska traditioner i olika kyrkor och hur man söker sig fram på nya vägar. Vatikankonciliet beslut innebar att latinet i mässan fick vika för olika modersmål. Något vann man med reformerna; annat förlorade man. Det finns spår som både uppmuntrar och förskräcker.

Att också hos oss något varit på gång framgår av dagstidningarnas sidor med "Predikoturer", där det kan inrymmas mycket både nytt och besynnerligt. Valfri-

heten är stor när det gäller inte bara vem man skall få höra utan också formen för gudstjänst. Den vanliga högmässan finns fortfarande som den fasta stommen, men där finns dessutom vad som kallas "Familjegudstjänst", "Temagudstjänst", "Dialogpredikan" och andra varianter. Att av namnet på gudstjänsten skilja på vad som är kyrka och frikyrka är inte alltid så enkelt. Också inom frikyrkorna försiggår ett experimenterande, som är lättare eftersom där inte finns några lagliga hinder för varianter. Det gamla bönemötet har fått konkurrens med "Sånggudstjänst", "Ungdomens kväll" och andra utbud, bland vilka man också kunnat finna "populäreangeliska trivselkvällar" som det mest ystra exemplet på vad som gärna kallas "frisk förnyelse".

Bakom allt detta ligger en allvarlig strävan att icke låta tidsbundna vanor och språk stå i vägen för en levande och av nutidens villkor påverkad andlig aktivitet. Nya läglar för nytt vin. Men man har väl inte heller kunnat undgå att konstatera en viss inställsamhet gentemot både profana och teologiska modenycker. I vilket fall som helst lät biskopsmötet för några år sedan tillsätta en liturgisk nämnd för att bevaka utvecklingen. Det var väl bäddat för initiativ, då Utbildningsdepartementet 1968 utsåg sakkunniga att överse ordningen för kyrkans gudstjänster. Resultatet föreligger nu i fem volymer "Svenska Kyrkans Gudstjänst" (Statens offentliga utredningar 1974: 66).

Sakkunniga har varit professorn i kyrkohistoria Åke Andrén, biskopen i Lin-

köping Ragnar Askmark, kontraktsprosten i Kalmar, tidigare föreståndaren för Samariterhemmet i Uppsala Pehr Edwall, musikdirektören Harald Göransson och författarinnan Britt G Hallqvist. De har i sitt arbete anlitat experter. Namnen står för såväl sakkunskap som omdöme. Dessvärre är detta icke någon garanti för ett gott resultat — lika litet som man vågar utgå från att en stadsbild blir vackrare om man ger några prominenta arkitekter och stadsplanerare fria händer att riva och bygga. Man är skyldig de sakkunniga stor tacksamhet för deras grundliga arbete. Om man också skall tacka och ta emot är en annan fråga.

Alternativa gudstjänster

De sakkunniga utredarna vill att den svenska högmässan i sin traditionella form skall vara kyrkans huvudgudstjänst. Några garantier för att den skall få vara det ger man dessvärre icke. Vi kan komma att förlora högmässan och ställas inför en rad varianter av gudstjänster. Följden blir en upplösning, där gudstjänsten kan bli ett för varje söndag och plats skiftande program. Människor kommer inte att känna sig hemma i kyrkan. En sådan utveckling motsvarar ingalunda det påstådda behovet av "variation och flexibilitet".

I stället för högmässan kan de kyrkosökande råka få vara med om "Familjegudstjänst", "Temagudstjänst" eller något som heter "Söndagsgudstjänst". Även andra varianter kan förekomma. Kyrko-

besökaren, som aningslöst väntat sig den högmässa han är van vid, kommer att tro att kyrkan denna söndag i ekumenikens namn överlåtits åt något annat samfund. I händelse av prästbrist eller sjukdom kan hållas en "Söndagsbön", där en lekman kan leda gudstjänsten. Predika får han inte! Dock tilltror man honom så mycket läskunnighet att han kan anförtros högläsning ur någon postilla. På Kyrkornas dag, som hålles på Skansen en gång om året, lär man få vara med om något liknande i Bollnässtugan som ett minne om hur det kunde gå till förr i världen i ödebygderna. Att den gamla byabönen skulle få denna renässans!

De hittills nämnda alternativen är långt ifrån de enda. När det gäller nattvarden öppnas en rad nya möjligheter. Det gäller särskilt tillfällen då en mindre grupp vill fira nattvard, eller om man vill fira den på en annan plats än i kyrkan. Deltagandet i nattvard har under senaste decennierna varit i ständigt stigande. Att ungdomen kommer är alldeles påtagligt. Nu vill man tillmötesgå detta behov genom att erbjuda olika former, och särskilt har man tänkt på grupper som utgör en gemenskap och där vissa uppgifter i ritualen kan utdelas åt dem som deltar. Men man kan inte bortse från risken att dessa mässor kan uppfattas som "kyrkospel", där den ovane känner sig som åskådare. Dessa nya mässor har namn som Tomasmässan, Tiberiasmässan, Emmausmässan och Kornbrödsmissan. Av namnen framgår att de i sin utformning har samband med vissa händelser i evangelierna.

Dessa händelser ger innehåll åt mässornas texter, böner och ritual.

Högmässan

Om man med all respekt för nya och annorlunda former av gudstjänst ändå skulle vilja vara med om den vanliga högmässan, kan man inte vara säker på att känna igen den. Även där finns det "variation och flexibilitet". Vart tog trosbekännelsen vägen? Glömde prästen den? Inte alls. Den kommer efter predikan som "församlingens gensvar". Motiveringen är att det "känns naturligare". Med den obegränsade frihet som prästen har i sin predikan kan det tänkas, att församlingen behöver styrka sig med trosbekännelsen för att skaka av sig intrycket av vad den hört. Det är väl det enda tillfälle det skulle "kännas naturligare" än att låta den komma efter evangeliet. Vad beträffar predikan, skall den kunna ersättas med "meditation, samtal, frågestund, kyrkospel eller bibelpantomim". Varför inte frågesport, som är så populärt?

Kollektbönerna, som i sin nuvarande form är slitna och verkar schabloner, har ersatts med förslag till nya. Det skall erkännas att här har man verkligen lyckats. Man önskar att detsamma kunde sägas om den allmänna kyrkobönen. Ett exempel är följande:

"Vi ber för vårt samhälle.

Hjälp oss göra det varmare,
gladare, mänskligare.

Låt det alltid finnas rum för de annorlunda

för dem som inte orkar med några krav. Hjälp oss verka för en trygg tillvaro åt alla.

Ge oss vett att vårda naturen,
så att detta land blir beboeligt
för våra efterkommande.
Gud, hör vår bön”.

Bönen för konungen då? Den saknas i ett huvudalternativ, försåvitt han inte skall inräknas bland ”alla dem som har ansvar i samhället”, men det är väl inte troligt.

Den stora friheten

Om den musikaliska sidan av översynen och förslagen till mässor kan jag inte yttra mig. Principerna är emellertid samma som vad gäller ritualen. Det klassiska arvet från medeltid och reformationstid torde, skriver man, ”komma att utgöra huvudströmmen i gudstjänstmusiken.” Man eftersträvar också en större rikedom på alternativ. Kören föreslås utöva betydligt större aktivitet i gudstjänsten. Körsången är liksom orgelmusiken inte ”självändamål utan ingår som ett led i gudstjänstens dramatiska och levande helhet”.

Stor frihet är en ledande princip. Lokala traditioner och församlingars olika fromhetstyp skall få komma till sin rätt. Om de många nya förslagen kan man väl säga, att de har det goda med sig, att de kan tjäna som mönster och därigenom förebygga illa genomtänkta ritual och hugskott. Men denna frihet är förbunden med en rad restriktioner. Gång på gång

möter man ”må kunna”, ”undantagsvis”, ”efter särskilt tillstånd”, ”med medgivande av” o s v. Domkapitel, kyrkoherde, kyrkomusiker, kyrkoråd och församling skall enas om den ena eller andra formen. ”Församlingens struktur” skall i vissa fall avgöra formen för gudstjänst. Man bäd- dar för motsättningar och splittring.

Variation och flexibilitet kan bli liktydigt med en enda röra. Det finns också något som heter levande tradition och kontinuitet. Den bjuder att högmässan i sin hittillsvarande ordning kräver en fast plats utan att behöva undergå onödiga förändringar för enbart variationens skull. Det har man rätt att begära, när det nu kommer att finnas så många alternativ. Sakkunniga har emellertid icke lämnat några garantier för att så skall ske. De nöjer sig med att helt enkelt tala om högmässan som huvudgudstjänst och dess plats i den västerländska traditionen. Det är en felbedömning, när man säger att den kyrkvana församlingen vill hålla fast vid en traditionell gudstjänst medan de mera ”kyrkfrämmande” (en ny innebörd av ordet!) skulle vara mera tilltalade av nya former. Det förhåller sig alldeles tvärtom. Kyrkfolket kan mycket väl tänka sig varianter till högmässan för omväxlings skull, medan däremot de mera sporadiska kyrkobesökarna blir besvikna att icke möta vad de väntat sig — nämligen den högmässa som de känner igen.

Ett kulturarv

Den svenska högmässan är icke bara vårt

möte med evangeliet utan också, för att tala med Knut Hagberg, vårt största kulturarv. Högmässan förenar oss med dem som levat före oss och med dem som kommer efter oss — om den får bestå. Den förenar oss också med kristenhetens gudstjänst i hela världen. Vi är lyckliga nog att ha bevarat den gamla mässan i sin ursprunglighet. Gustav Vasa var intresserad av kyrkornas guld och silver, men högmässan lät han vara, fastän den fick en evangelisk innebörd.

Hade vårt språk varit ett världsspråk är

det inte osannolikt, att vår högmässa blivit en förebild för den protestantiska världen i övrigt, som vid reformationen i ovist nit förstörde dess ordning. "Så skulle vi haft det", var några engelska prästers spontana reaktion, när de vid ett tillfälle fått följa en svensk högmässa i St Marys Church i Oxford. Låter vi högmässan glida oss ur händerna, återstår endast hoppet att Svenska Missionsförbundet övertar den. Deras gudstjänst har närmast sig högmässan, därför att man insett dess värde.